A close-up photograph of a plum tree branch. The branch is covered with vibrant green leaves, some showing signs of insect damage with small holes. Several ripe, purple plums are clustered together. Interspersed among the leaves are long, slender seed pods; some are bright green, while others are a deep purple. The background is dark and out of focus, emphasizing the natural textures and colors of the plant.

programmet för odlad mångfald

POM

Varför ska vi bevara kulturväxterna?

Under mer än 10 000 år har människan odlat växter och utvecklat jord- och trädgårdsbruk. Olika arter har successivt anpassats till människans behov – de har domesticerats. När växterna blev så kallade kulturväxter, förlorade de egenskaper som gjorde dem anpassade till ett liv i naturen. I stället har växterna med människans hjälp utvecklat olika egenskaper.

De har bidragit till att människan blivit bofast, kunnat livnära en större befolkning och utveckla konstnärliga, hantverksmässiga och tekniska färdigheter.

De flesta av de kulturväxter som i dag odlas i Sverige har sitt ursprung i andra länder och världsdelar. Sveriges klimatförhållanden ställer speciella krav på våra kulturväxter. Växterna måste vara tillräckligt hårdiga för att klara av att överleva våra långa kalla vintrar och korta och ofta svala somrar. Arter och sorter som är anpassade till vårt klimat är i regel resultatet av en lång tids odling och urval. Därför är deras genetiska mångfald ett viktigt arv att förvalta.

Vi har ett nationellt program

För att långsiktigt bevara och hållbart nyttja våra kulturväxtresurser finns sedan några år tillbaka ett nationellt Program för Odlad Mångfald, förkortat POM. Genom programmet ska arbetet med kulturväxter samordnas och utvecklas bättre. Programmet togs fram av Jordbruksverket 1998 i samråd med myndigheter, organisationer, företag och ideella föreningar som är verksamma inom området. Centrum för biologisk mångfald, CBM, har fått uppdraget att samordna programmets olika aktiviteter.

Om du har frågor om programmet och den odlade mångfalden är du välkommen att kontakta samordnarna. Eller titta på hemsidan www.pom.info för mer information.

POM omfattar fem stora arbetsfält:

- Insamling av växter, beskrivning av dessa samt olika former av bevarande
- Ökad användning av kulturväxterna genom odling och växtförädling
- Forskning om arternas släktskap och genetiska variation, om utveckling av nya grödor samt om hur vi bäst bevarar växterna för framtiden
- Utbildning och information
- Internationellt samarbete

foto: Nordiska genbanken

foto: Stefan Haase

foto: Lars-Åke Gustavsson

POM ska bli ett levande instrument för att på ett klokt och ut-hålligt sätt bevara och nyttja de växtrikedomar Sverige rymmer. Vi har alla – i våra roller som forskare, växtförädlare, odlare eller konsumenter – ett gemensamt ansvar för att bevara dessa resurser och hålla det svenska odlade kulturarvet levande.

Vad är CBM?

Centrum för biologisk mångfald, CBM, bildades 1994 och är ett nationellt samarbetsorgan med Sveriges lantbruksuniversitet och Uppsala universitet som huvudmän. CBMs uppgift är dels att samordna och stimulera forskning om både den vilda och den odlade biologiska mångfalden, dels att arbeta med utbildning och information. Att bevara den biologiska mångfalden anses vara en av de viktigaste framtidsfrågorna.

krusbärsakvareller: Anna Wåge

Några aktörer inom POM:

De botaniska trädgårdarna
 Centrum för biologisk mångfald (CBM)
 Formas
 Friluftsmuseerna
 Fritidsodlingens Riksorganisation (FOR)
 Föreningen Sesam
 Gröna näringens riksorganisation (GRO)
 Jordbruksverket
 Lantbrukarnas Riksförbund (LRF)
 Naturvårdsverket
 Nordiska genbanken
 Riksantikvarieämbetet
 Sida
 Sveriges lantbruksuniversitet
 Sveriges pomologiska sällskap
 Växtförädlingsföretagen

*Tulipa globosa serotina cin.
 nabrio colore.*

Inventering pågår

Vad har vi för unika och intressanta växter i landet som kan vara av värde för framtiden? För att ta reda på detta pågår en landsomfattande inventering. Det handlar speciellt om växter som inte förut har ägnats ett samlat intresse. Hit hör mångfalden av prydnadsväxterna, från lökar och knölar till buskar och träd. Andra viktiga växter att inventera är vallgräs, klöverarter, fruktträd och bär som har ett ursprung hos oss.

Kanske har just du en prydnadsväxt eller ett fruktträd i odling eller någon annan äldre växt som är sparad för sina speciella egenskaper? Ta då kontakt med CBM eller skriv till något av uppopen. Alla adresser hittar du på broschyrens baksida.

s/v foto från Margareta Lindqvist

Frö från förr

Genom Fröuppropet dammsögs Sverige under 2002 och 2003 på fröer av äldre sorters köksväxter, prydnadsväxter och spånadsväxter. De flesta av de insända fröproverna var trädgårdsarter, gråärter och olika bönor. Många av dessa baljväxter hade hållits i odling under flera generationer inom en familj.

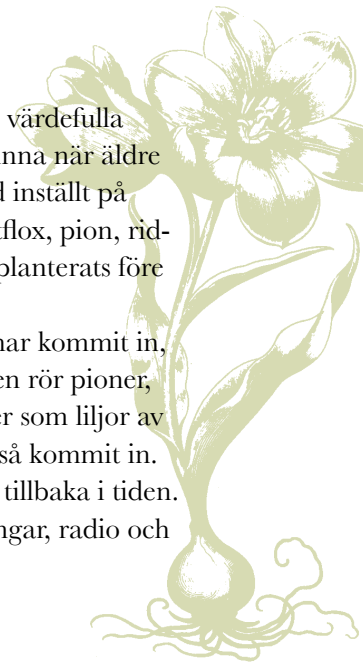
Ett par kålrotssorter har också kommit in, bland annat en som har hållits i odling inom samma släkt under mer än 100 år. Av vitkål, blomkål, morot, gurka, sallat eller rödbeta fann vi däremot ingenting. Allt insamlat material finns nu på Nordiska Genbanken där man undersöker livsdugligheten hos fröet och jämför de växande plantorna. Kanske finns bland dessa någon gammal sort som förmodades vara försvunnen?

Perenner för svenska rabatter

Genom det nya landstäckande Perennuppropet inventeras värdefulla fleråriga prydnadsväxter. Många av dem riskerar att försvinna när äldre trädgårdar byter ägare och innehåll. Siktet är i första hand inställt på gamla rabattperenner som akleja, aster, funkia/hosta, höstflox, pion, riddarsporre, solbrud, stormhatt, iris och daglilja. De ska ha planterats före 1940. Perennuppropet ska pågå under flera år.

Resultaten har inte låtit vänta på sig. Många brevsvvar har kommit in, från Lappland i norr till Skåne i söder. De allra flesta svaren rör pioner, stormhatt och höstflox. Tips om andra långlivade perenner som liljor av olika slag, binkor, prästkragar, violer och primulor har också kommit in. Ibland kan växtens historia dokumenteras nära hundra år tillbaka i tiden.

Håll ögonen öppna för fortlöpande information i tidningar, radio och i SVT:s trädgårdsprogram Gröna Rum.

Tulipa globosa scrotina cin.
rabrio colore.

foto: Malin Ströse

Humle – lagstadgad och långlivad

Humlen har satt tydliga spår i över tusen år av svensk historia. Det är den enda gröda vars odling har varit lagstadgad i vårt land. Man tillsatte humle i öl för att uppnå en konserverande verkan. Hartserna i humlekotten hämmade tillväxten av bakterier och smaken fick man på köpet.

Julita lantbruksmuseum inventerade humle 2000-2003. Då användes bland annat historiska dokument som äldre kartor och jordeböcker för att söka efter ännu levande plantor. Karl Karlssons Gyllenhielms Jordebok från 1637 var utgångsmaterial för en sådan inventering. På en tredjedel av de inventerade lokalerna hittades faktiskt plantor på ursprunglig plats. Dessa har samlats in och ingår nu i den nationella humlegenbanken på Julita gård utanför Katrineholm.

foto: Karl Karlsson

Fruktfrälist?

Var med i POMs inventering av frukt och bär. Läs mer på Sveriges Pomo-logiska Sällsksaps hemsida www.svepom.com

Framtida nationella samlingar

Det mest intressanta och värdefulla av vad som växer i landet ska bevaras för framtiden. Syftet är att tillhandahålla ett sortiment som är tillgängligt för alla, både för dem som vill odla, forska eller bara njuta av växternas variation. Påsk- och pingstliljor, andra lökväxter, perenner, rosor och många andra arter kommer därför om några år förhoppningsvis att bevaras i olika nationella samlingar. Var någonstans de kommer att placeras och hur stora de blir har ännu inte bestämts. Den som får ansvaret för att hålla samlingarna måste vara kunniga och beredda på ett åtagande under många år.

Redan idag finns lokala samlingar av äldre fruktsorter. De ska komplet-

foto denna sida: Lars-Åke Gustavsson

teras med en nationell samling som även innehåller bär- och nötsorter. Till samlingarna räknas så kallade mandatsorter, vilket betyder både lokala och förädlade sorter av svenskt ursprung, och utländska sorter med lång odlingstradition i landet.

Gamla kulturrosor

Under de senaste åren har POM också arbetat med rosor. Syftet har varit att jämföra olika inventeringsmetoder inför kommande nationella inventeringar. Vi har särskilt tittat på fyllda pimpinellrosor, som Finlands vita ros, och fyllda kanelrosor eftersom de varierar mycket bland annat i hur blommorna ser ut. Roslagen med delar av Stockholms skärgård, Småland, Östergötland, Gotland, Gästrikland och Österlen i Skåne är områden som har undersökts.

Sommaren 2005 börjar POM att inventera kulturrosor i hela landet. Rosorna ska ha en dokumenterad historia av minst 50 år. Inventeringen genomförs i samarbete med Svenska Rosensällskapet och lokala och regionala intressenter, som museer, hembygds- och trädgårdsföreningar. Alla med intresse för rosor och rosodling kan delta. På baksidan hittar du mer information om vem du kan kontakta.

Konventionen om biologisk mångfald...

År 1992 höll FN ett stort miljömöte i Rio de Janeiro. Det handlade inte bara om regnskogsavverkning, hotade djur eller utfiskning. Världens långsiktiga livsmedelsförsörjning ifrågasattes på allvar. Hur kan vi ha handlingsfrihet om 100 år utan att innan dess ha gjort slut på jordens biologiska resurser? De flesta av världens länder enades då om en juridiskt bindande konvention för att försöka komma tillrätta med problemen.

Konventionen säger att alla växter och djur, deras gener och ekosystemen där de lever, ska bevaras. Eftersom vi inte vet vad vi kan ha för behov imorgon, innebär det att allt liv måste bevaras. Man slog också fast att utvecklingsländerna måste få del i vinster som uppstår när deras biologiska mångfald (arter, gener) nyttjas av västvärlden. Sverige undertecknade konventionen 1993 och hittills har 188 länder skrivit under.

... och den globala aktionsplanen

Med mångfaldskonventionen som stöd undersökte FNs livsmedelsorgan FAO under 1995-1996 hur det var ställt med världens kulturväxter. Bland annat fann man:

- att skyddet av kulturväxterna var dåligt i många länder,
- att det fanns alldeles för få väl fungerande genbanker i världen, och
- att ännu mer borde göras inom undervisning, forskning och växtförädling.

Då enades man om en ambitiös plan för att komma till rätta med problemen. En av grundpelarna i aktionsplanen är de nationella programmen, som slår fast det enskilda landets mål och strategi för att bevara och nyttja den odlade mångfalden.

Med jämna mellanrum följer nu FAO upp hur länderna sköter sig. Rika länder har haft lättare än fattiga att genomföra nationella program. Under våren 2003 anordnade POM en konferens i Alnarp för europeiska program. Den visade att vi har mycket att lära av varandra, även om vi har haft olika ekonomiska förutsättningar.

Vad kan POM bidra med?

- Bevarad biologisk mångfald
- Levande kulturmiljöer
- Bättre miljö
- Säkrare livsmedelsförsörjning
- Ökat trädgårdsintresse
- Ökad kultur- och trädgårdsturism

foto: Stefan Haase

Samordnare för POM: CBM, Box 54, 230 53 Alnarp

Eva Jansson, e-post: eva.jansson@cbm.slu.se

Jens Weibull, e-post: jens.weibull@cbm.slu.se

Jordbruksverket: Agneta Börjesson, e-post: agneta.borjesson@sjv.se

Mer information om POM finns på Internet. Du hittar oss på www.pom.info

Gammalt frö, äldre sorter: frouppropet@pom.info

Äldre rabattperenner: perennuppropet@pom.info

Rosor: gamlarosor@pom.info
Lars-Åke Gustavsson, Fredriksdals friluftsmuseum
Box 7123, 250 07 Helsingborg

Bär, särskilt krusbär: krusbarsuppropet@pom.info

Frukt och bär: www.svepom.com

Gamla humleplantor: humle@pom.info
Else-Marie Strese, Julita gård, 640 25 Julita

